

הכנס המדעי ה-14
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ג

הכשרת מורים I

יו"ר: ד"ר מירי הראל

**האתגר בכתיבה אקדמית: הערכת תרומתו של קורס ייחודי בכתיבה אקדמית
לסטודנטים ערבים במכללה עברית**

**The challenge of academic writing: Contribution of a special course
in academic writing for Arab students studying
at a Hebrew-speaking college**

מחקר זה דן בקשיים בכתיבה אקדמית בהם נתקלים סטודנטים ערבים בקורס ייחודי שנבנה עבורם, ובפיתוח כלי המאפיין מיומנויות כתיבה אקדמית. השכלה גבוהה נחשבת לאחד האמצעים החשובים לניעות חברתית-כלכלית בחברה המודרנית, והיא נתפסת כרכיב של "הון אנושי" החיוני בתהליכי פיתוח וצמיחה. רכישת השכלה חיונית במיוחד בקרב בני מיעוטים, הרואים בה כלי שבאמצעותו הם יכולים להרחיב את טווח ההזדמנויות, לשפר את מצבם הכלכלי, ההשכלתי והפוליטי. סטודנטים ערבים מעדיפים ללמוד במכללות עבריות כדרך לממש את הניעות החברתית.

ממחקרים עולה שמאז שנות השבעים של המאה העשרים חל שיפור ניכר במערכת החינוך הערבית, וגדלה נגישותה של האוכלוסייה ללימודים אקדמיים. למרות השיפור, בין סטודנטים ערבים לסטודנטים יהודים קיימים עדיין פערים הנובעים מחינוך והוראה, המתבטאים בתשתית שונה של שתי מערכות החינוך, באיכות החינוך ורמתו, בשירותי התמיכה וההעשרה העומדים לרשותן של שתי המערכות ובמידת הגיוון והעצמאות שיש לכל אחת מהן. מחקרים שאפיינו את קשייהם של סטודנטים ערבים הלומדים במכללת אורנים, מצאו שחלקם הגדול מתקשה ללמוד לבחינות, לקרוא ולהבין טקסטים בעברית, לכתוב עבודה אקדמית ולהכין רפרט בעל-פה. עוד נמצא, שהסטודנטים הערבים נאלצים להשקיע מאמץ רב יותר בלימודים מעמיתיהם היהודים, והם ממעטים להשתתף בדיונים בשיעורים ביחס לעמיתיהם היהודים, בעיקר בשל קשיי התבטאות בשפה העברית. ממחקרים אלה הוסק שיש להציע הכשרה דיפרנציאלית לסטודנטים במכללה, ובשנת תשע"ב נפתח קורס ייחודי בכתיבה אקדמית לסטודנטים ערבים.

מטרת המחקר היא לאפיין את הקשיים הייחודיים של הסטודנטים הערבים בכתיבה אקדמית, לבדוק את תרומתו של הקורס הייחודי שפותח עבורם, ולפתח כלי שיאפיין את מיומנויות הכתיבה האקדמית של הסטודנט. במסגרת המחקר נערכו שני מבדקים – בתחילת הקורס ובסיומו (Pre/Post Test).

פותח כלי הבוחן מיומנויות כתיבה אקדמית של סטודנטים: תמצות טקסט, מיזוג רעיונות מרכזיים מקטעים שונים לכלל טקסט אחד, ניסוח כותרת וטענה, הבעת עמדה אישית ביחס לטענות המופיעות בטקסטים והצעת יישום חינוכי של העמדה המוצעת, וכן שימוש תקין בשפה העברית ובכללי כתיבה אקדמית. הממצאים הראשוניים מצביעים על תרומת הקורס לשיפור מיומנויות אלה. ניתוח מקיף של הממצאים יוכל לאפיין את הקשיים הספציפיים של הסטודנטים הערבים ולסייע בעיצוב הקורס. בנוסף, הכלי יוכל לאפיין קשיים בקרב כלל אוכלוסיית הסטודנטים בכתיבה אקדמית, ולאפשר השוואה בין קבוצות שונות של סטודנטים במטרה להעניק לכל קבוצה מענה ייחודי.

מילות מפתח: כתיבה אקדמית, הוראת כתיבה אקדמית, סטודנטים ערבים, כלי הערכה, הערכת מיומנויות כתיבה אקדמית

תפיסת חזון ושאלת הזהות הארגונית

בשתי מכללות אקדמיות להכשרת מורים בישראל¹Vision perception and the issue of organizational identity
in two Israeli Colleges of Education

מטרות המחקר שיוצג בהרצאה הן לזהות את החזון הארגוני-חינוכי באשר לכיוון ולדרך שבה ראוי להכשיר מורים בישראל, ולנסח את מאפייניו המשותפים והנבדלים, כפי שאלו נתפסים בשתי מכללות אקדמיות מובילות להכשרת מורים. מטרתו אלו גובשו בעקבות ביקורת חריפה שנמתחה על איכות ההכשרה של המורים במכללות לחינוך בארץ ובעולם. במחקר השתתפו 371 נחקרים משתי המכללות. רואיינו חברי ההנהלה הבכירה, מרצים, ראשי חוגים ומסלולים; חברי סגל אקדמי השתתפו בקבוצות מיקוד; סטודנטים משנה ד' ענו על שאלון פתוח.

הממצאים העיקריים של המחקר מלמדים כי החזון המשותף לשתי המכללות מצביע על כך שמכללה מיטבית להכשרת מורים היא זו שמתווה ומובילה חדשנות פדגוגית פורצת דרך, מכשירה מורים להיות מנהיגים חינוכיים מובילי שינוי חברתי, שהם בעלי זהות וידע מקצועי מובחן. משתתפי המחקר מצביעים על שתי אסטרטגיות ליבה ייחודיות למקצוע ההוראה. הראשונה היא אסטרטגיית הדוגמה האישית שבה יחסי הגומלין בין המרצה לסטודנט מהווים מודל ליחסי גומלין בין מורה לתלמיד, והשנייה היא אסטרטגיית ההתנסות המעשית. החזון המשותף לשתי המכללות ואסטרטגיות הליבה הללו מסמנים את מרכיבי הליבה ואת הערך המוסף של מכללות להכשרת מורים. הם שצריכים להנחות ולהוביל הכשרת מורים מיטבית בישראל במאה העשרים ואחת.

ממצא מפתיע הוא שלצד תפיסת חזון ברורה ותכליתית עלתה סוגיית זהותן הארגונית הייחודית של המכללות להוראה לעומת ההכשרה להוראה באוניברסיטאות: "...למה צריך בכלל את הגוף הזה שנקרא מכללה שמנסה להיות כמו אוניברסיטה אבל הוא לא טוב כמוה [...] אני חושב שיש זכות קיום למכללות [...] צריך לחפש אותה בנקודת מוצא אחרת".

המחקר מציע הסברים אפשריים לעיסוק בשאלת הזהות הארגונית בקרב המשתתפים. תפיסת החזון מול העיסוק בזהות הארגונית הייחודית של המכללות לחינוך, מלמדת על האתגרים העומדים בפניהן. האוריינטציה העתידית של החזון, המאפיין ההשראתי, לצד המאפיין המשימתי, עשויים לספק משמעות, להציב אתגר וליצור מוטיבציה ומחויבות לפעולה הנדרשת להכשרת מורים מיטבית. אך ללא זהות ארגונית משותפת ותחושת בעלות של מורי המורים על חזון הכשרת מורים מיטבית, לא ניתן יהיה לקדם את המכללות. נדרשת מנהיגות חזקה למימוש החזון, כפי שציינה אחת מחברות הסגל האקדמי: "ללכת תמיד לחזית, לא לפחד ולבכות כל הזמן שחסר כסף. לפרוץ את הקיים, לא לקבל את הקיים כמובן מאליו ולהיות מקובע. מכללה במיטבה היא כזאת שמעצבת דעת קהל, שנותנת אמירה ברורה על מה זה חינוך במיטבו, שמהווה מודל לחיקוי ולתחרות מבחינת החוכמה והאתגר שתציב לאנשי חינוך, לקובעי המדיניות במערכות החינוך, שתיתן את הטון ותוביל אותו". נדרשת מנהיגות שתפיץ את החזון במילים ובמעשים. ממצאי המחקר מחייבים שינויים בבית פנימה, בתוך מערכת ההכשרה והדבר נתון בידיה במידה רבה.

מילות מפתח: חזון, זהות ארגונית, מרכיבי ליבה להכשרת מורים במאה העשרים ואחת, אסטרטגיות ליבה להכשרת מורים

¹ המחקר נערך בשיתוף עם ד"ר ניר רסיסי, בהמלצת ועדת המחקר במכון מופ"ת ובתמיכת משרד החינוך

בין המילולי לחזותי ובין הגלוי לנרמז – ה'אני' שנגלה ביומנים של פרחי הוראה**Between the verbal and the visual, the visible and the invisible:****The self revealed in preservice teachers' journals**

המחקר הנוכחי מתמקד בתיאור ה'אני' האישי והמקצועי של פרחי הוראה כפי שהוא משתקף ביומנים שניהלו, מתוך אמונה בחשיבות הידע אודות ה'אני' של סטודנטים בכלל, ושל פרחי הוראה בפרט. היומנים משלבים טקסטים מילוליים וחזותיים לאור הפוטנציאל הטמון בקבלת מידע משולב ממדיומים שונים.

במטרה לזהות את ה'אני' האישי והמקצועי של סטודנטיות ערביות להוראה, כפי שהוא נגלה ביומנים שהן ניהלו במסגרת קורס שנערך במכללה להכשרת מורים בשנה השלישית ללימודיהן, נאספו נתונים מ-90 יומנים. הסטודנטיות למדו בחוגים למתמטיקה, לחינוך מיוחד, לאנגלית ולגיל הרך. ניהול היומן הוגדר כמשימה בקורס "ניהול יומן ככלי להתפתחות אישית ומקצועית". הנושאים לכתיבה נקבעו ברובם על-ידי אחת החוקרות, שבנתה את הקורס ואף העבירה אותו, ובחלקם נבחרו בשיתוף עם הסטודנטיות. המחקר נערך במתכונת חקר מקרים אתנוגרפי, מתוך תפיסה איכותנית-נטורליסטית, המדגישה את הצורך לחקור תופעות בהתאם לפרשנות המשתתפים.

טבעו של היומן הוא דואלי: מחד, משמש כלי לשיקוף ובבואה להתנסויות, ומאידך, כלי לקידום תהליכים, ובכך מאפשר מגוון שימושים בשדה החינוך. בקורס "ניהול יומן" הסטודנטיות התבקשו לנהל יומן כדי לשקף ולקדם את תהליכי ההתפתחות שלהן במהלך הלימודים. הומלץ לסטודנטיות לשלב ביומנים טקסטים מילוליים וחזותיים, בהישען על התפיסה כי לכל מדיום סגולות ומגבלות משלו והוא מהווה חלק מעיצוב המשמעות של המסר. בהתאם, בעוד שבמדיום הכתיבה טמון פוטנציאל לשיקוף ההתרחשות הפנימית בעולמו האישי של הפרט, בהיותה ביטוי חיצוני לדיבור הפנימי, ובכך היא מאפשרת לתהליך פנימי לצאת החוצה, הרי שבמדיום החזותי, כגון בתמונות, בציורים ובאיורים, נמצא הכוח לשקף את הערכים ואת השקפת עולמם של יוצריו.

ואמנם, ביומנים נחשף ה'אני' האישי והמקצועי של הכותבות תוך שהוא נגלה בין המילולי לחזותי ובין הגלוי לנרמז, מתוך הסכמתן לשתף בעולמן הפנימי ולעתים גם בסודות שלא סופרו מעולם. ממצאי המחקר מלמדים, כי ביומנים מתקיים מפגש אותנטי עם מחשבותיהן, חלומותיהן ורגשותיהן של הכותבות, שהשתקפו בטקסט הכתוב, בטקסט החזותי, ובטקסט שנוצר במפגש שביניהם. השילוב בין מילים לבין ביטויים חזותיים חשף את עולמן של נשים ערביות צעירות, הנמצאות בתהליכי התפתחות מקצועית, המתהווה בממשקים שבין התרבותי, המגדרי, המקצועי והאישי. במסגרת זו עלו מגוון השתקפויות של ה'אני' של הכותבות, השתקפויות אשר פורשו כנעות בין האישי לבין הממוצב בתרבות וביחס למגדר. במסגרת ההרצאה נציג ביטויים מילוליים וחזותיים מתוך היומנים ונדגים כיצד השילוב ביניהם מלמד על ה'אני' האישי והמקצועי של הכותבות וכיצד הוא מושפע מהתרבות, מהמגדר ומהציפיות החברתיות מהסטודנטיות הערביות שכתבו את היומנים.

ממצאי המחקר מוסיפים נדבך לידע אודות ה'אני' האישי והמקצועי של סטודנטיות ערביות להוראה וההשלכות הנובעות מהידע שנגלה על התפתחותן המקצועית של הסטודנטיות. במקביל, המחקר חושף את התרומה שיש לשילוב בין המילולי לחזותי להפקת ממצאים אלו.

מילות מפתח: 'אני' אישי ומקצועי, ניהול יומן, שילוב נתונים מילוליים וחזותיים, סטודנטיות ערביות להוראה, חקר מקרים אתנוגרפי

*שמות הכותבים מוצגים לפי סדר א-ב, אך תרומתם זהה

האינטראקציה בין דת, חברה ומדע

בבית ספר לחינוך מיוחד בחברה הערבית בישראל – השלכות להכשרת מורים

The interrelationship between religion, society and science
in an Arab special-education school in Israel

בית ספר הוא מקום שבו משתקפות ובאות לידי ביטוי אידאולוגיות, נורמות ומנהגים חברתיים-דתיים, הן של הצוות החינוכי והן של התלמידים. חלק מהשתקפות זו מתבטא בפרקטיקה החינוכית-טיפולית. הידע והאמונה הדתית-חברתית של המורה מעצבת את הפרשנות וההתמודדות שלו עם אירועים, במיוחד כאשר מתרחש אירוע חריג קשה כגון הלקאה עצמית קשה או מוות של אחד התלמידים.

עניינה העיקרי של הרצאה זו הוא להציג שני מחקרים שערכתי בבתי ספר לחינוך מיוחד בחברה הערבית בהם נחקרו תהליכי הבניית ההתמודדות של הצוות החינוכי-טיפולי עם אירועים חריגים בין כתלי בית הספר. המחקר הראשון חקר את התמודדותו של הצוות עם הלקאה עצמית קשה, והמחקר השני חקר את התמודדותן של מורות עם מותו של תלמיד בבית הספר. הרציונל בהצגת שני המחקרים הוא הממצאים המשותפים לשניהם, במיוחד בתהליכים החברתיים-דתיים אשר מבנים את הפרשנות, את ההתנהגות המיידית בזמן האירוע ואת ההתמודדות עמו בהמשך.

בשני המחקרים נעשה שימוש בשיטת המחקר האיכותנית. לצורך איסוף המידע נעשה שימוש בריאיון עומק פתוח, ריאיון חצי מובנה, תצפית משתתפת וניתוח מטריאלי לארטיפקטים. הממצאים העיקריים של שני המחקרים מתמקדים בשלוש קטגוריות אנליטיות שנוצרו לאחר ניתוח תוכן של הראיונות הפתוחים, התצפיות המשתתפות וניתוח טקסטואלי של מסמכים רלוונטיים. הממצאים שיוצגו בהרחבה הם:

- קיימת אינטראקציה דיאלקטית בין אמונות דתיות, אידאולוגיות חברתיות ופרקטיקות חינוכיות-טיפוליות בזמן התמודדות עם אירועים חריגים וקשים בבית הספר הערבי בישראל.
- התגובות לטווח הקצר והארוך להתרחשות של אירוע חריג וקשה מושפעות מעמדות הצוות הן כלפי מוגבלות שכלית והן כלפי מוות והלקאה עצמית.
- העמדות כלפי תלמידים עם מוגבלות שכלית מתעצבות תוך כדי אינטראקציה בין שלוש תרבויות: החברתית-דתית, המוסדית, והמקצועית של כל איש צוות.
- התמודדות עם אירועים קשים מבנה את המרחב הכיתתי והבין-אישי בין איש הצוות ובין התלמיד.
- ההיררכיה המקצועית בקרב אנשי הצוות מתעצבת ומתעצמת בזמן התמודדות עם אירועים קשים בבית ספר לחינוך מיוחד.

לסיכום, הפרקטיקה החינוכית-טיפולית לא מתקיימת במנותק מהפרקטיקות החברתיות-דתיות אלא תוך כדי אינטראקציה עמן המהווה את הבסיס לפרשנות והתמודדות. על כן, ההרצאה תגלה אספקטים קונטקסטואליים שלא זוכים להתייחסות מספקת במערכת החינוך ובאקדמיה, במיוחד בזמן הכשרת סטודנטים לחינוך בכלל ולחינוך מיוחד בפרט.

מילות מפתח: חינוך מיוחד, חברה, מוסד, מוות, הלקאה עצמית